

О. Мусаев

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҒАРЫШТЫҚ ҚЫЗМЕТТІҢ ЖАҒЫМСЫЗ САЛДАРЫНАН ХАЛЫҚАРАЛЫҚ–ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Қазақстан Республикасындағы ғарыштық қызметті құқықтық реттеу туралы айтқанда, алдымен Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес, яғни 4-ші баптың 3-ші тармағына сәйкес «Республика бекіткен халықаралық шарттардың республика заңдарынан басымдығы болады және халықаралық шарт бойынша оны қолдану үшін заң шығару талап етілетін жағдайдан басқа реттерде тікелей қолданылады» [1].

Осыған байланысты, өзінің ғарыштағы қызметін жүзеге асыру кезінде, өзі қатысушысы болып табылатын ғарыш саласындағы халықаралық келісімдердің ережелерін басшылыққа алады.

Сонымен қатар, халықаралық құқыққа басымдық бере отырып, ғарыш кеңістігін зерттеуші мемлекеттердің ғарыштық қызметін реттейтін, ұлттық құқықтық нормаларының рөлі мен мәнін жетік бағаламауға болмайды.

Осы жағдайға байланысты француз заңгері Ж. Дютей де ля Рошер өзінің «Ғарыш құқығының қағидалары» деген мақаласында былай деп жазған, яғни, ұлттық заңнама өзінің оң рөлін көрсетеді, егер де ол халықаралық нормалардан туынды болып қарастырылса және олардың пайдаланылуының толық тиімділігін қамтамасыз етуге бағытталған болса. Дегенмен, бірыңғай ғарыш құқығын бұзып алудың белгілі бір қаупі бар, егер де ұлттық мүдделерді қамтамасыз етуге тырысу, бастапқы халықаралық шарттарда бекітілген негізгі қағидаларды салғырт қарауға әкеліп соғатын болса.

Біздің ойымызша, аталған автордың пікірімен келісу дұрыс сияқты. Жоғарыда айтылғанға сәйкес, ғарыштық қызмет саласындағы қатынастарды реттейтін, ұлттық құқықтық нормалардың пайда болуын, қалыптасуын және даму процестерін зерттеу белгілі бір ғылыми қызығушылық тудырады.

Қазақстан Республикасында ғарышты зерттеуге бағытталған ғарыштық қызметті құқықтық реттеу, толықтай алғанда ұлттық ғарыштық қызметті жүзеге асырудың тәртібі мен ережелерін бекітетін отандық құқықтық нормалардың жүйесінің бөлінбейтін бөлшегі болып танылады.

Жүргізілген талдау көрсеткендей, Кеңес одағы кезеңінде ғарыштық қызметті құқықтық реттеу тек заңға тәуелді актілер деңгейінде, негізінде жүзеге асырылады: қаулы, шешім, бұйрық және басқалары сияқты. Кеңестік космонавтика кезеңінде ғарыштық қызмет туралы қандай да бір заң актілері қабылданбайды.

Біздің елде ғарыштық қызметті заңнамалық құқықтық реттеу тек Кеңес Одағы құлағаннан кейін ғана басталады.

Ғарыш саласындағы заңның туындауы ғарыштық қызметтің құқықтық жүйесінің заңнамалық негізін жасауға көмектесер еді.

Космонавтиканың ғылыми-техникалық дамуы үшін іс шаралар жүргізу қажет, зымыран - ғарыштық саланың құрылымдық қайта құрылуы мен басқару механизмін жетілдіру жөніндегі, заңдардың дайындалуы мен қабылдануына байланысты көп көңіл бөлу қажет, ғарыштық қызмет саласындағы қатынастарды құқықтық реттеуді қамтамасыз ететін заңның дайындалып, қабылдануын қамтамасыз ету. Ғарыштық қызметтің негізгі мәселелерін нормативтік құқықық дамыту бойынша идеологияны қабылдау және «негізгі» заңды толықтырып дамытатын бірқатар жеке заңдарды дайындап, қабылдау қажет.

Төмендегі негізгі қағидалардың негізінде «Ғарыштық қызмет туралы» заңның жобасын дайындау қажет:

- ғарыш саласындағы ұлттық мүдделерді, айқын мақсаттарды және ғарыш саясатының міндеттерін, ғарыштық қызметті жүзеге асырудың негізгі қағидаларын бекіту;

- Қазақстанның ғарыш қызметінің басымдықтарын анықтау, елде және әлемде болып жатқан саяси өзгерістер мен экономикалық жағдайды, мемлекеттік билік және басқару құрылымдарын ескере отырып;

- Қазақстанның ғарыштық қуатын, экономиканы, ғылымды және халықаралық әріптестікті нығайту, ұлттық қауіпсіздікті бекіту мақсатында кешенді дамыту мен тиімді пайдалану;

Ғарыштық қызмет пен ғарыш құқығының режиміне қатысты мемлекеттермен қабылданатын ұлттық ғарыш құқығының нормалары мен ережелері халықаралық құқықтың, мемлекеттердің ішкі істеріне араласпау, егеменді теңдігі, аумақтың біртұтастығы және саяси тәуелсіздік, күш қолдануға тыйым салу, күшпен қауіп төндіру және тағы да басқалары сияқты қағидаларын жоққа шығармай, керісінше оларды толықтырып, дамытып отырады. Ғарыштық қызметтің қандай да бір ерекшелігі мен оның баламасыздығына сілтеулер бұл қағидаларды бұзуға негіз бола алмайды. Ғарыш кеңістігін

пайдаланудың нақты бір түрінің құқыққа сәйкестігі халықаралық құқықтың жалпымен мойындалған қағидаларымен анықталуы тиіс. Ғарыштық қызмет барлық мемлекеттер мен халықтардың мүддесі үшін, тыныштық пен қауіпсіздікті сақтап тұру, әріптестікті дамыту мен өзара түсініспеншілік мақсатында болуы тиіс. Сондықтан да бұл бастама 27 қаңтар 1967 жылғы Ғарыш кеңістігін, Айды және басқа аспан денелерін қоса зерттеу мен пайдалануға қатысты мемлекеттердің қызметінің қағидалары туралы Шарттың 1-ші және 3-ші баптарында өз орнын тапты.

Бүгінгі таңда ғарыш саласы адамзат қызметінің айтарлықтай басымдыққа ие және ғылыми зерттеуді қажет етеін салаларының бірі. Ғарыштық қызметке қатысу қазіргі таңда мемлекеттің саяси беделін айқындайды, оның экономикалық, ғылыми-техникалық және қорғаныс қуаттылығын көрсетеді. 25 қаңтар 2005 жылы №1513 Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен «2005 - 2007 жылдарға арналған Қазақстан Республикасында ғарыштық қызметті дамыту туралы» мемлекеттік бағдарлама бекітілді [6]. Бағдарламаның негізгі мақсаты, ғарыштық технологияларды тиімді пайдалану жолымен Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық, ғылыми-техникалық дамуына, ұлттық және ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған, ғарыштық қызметті дамыту.

Ғарыштық қызметтің қазіргі кездегі даму қарқыны мен факторлары талдау көрсеткендей, әлемнің алдыңғы қатарлы мемлекеттерінің өзінің ғарыштық қуатын арттыру үшін көп күш-жігер жұмсап жатқаны белгілі. Қазақстан халықаралық ғарыштық қызмет саласында өзінің орнын табуы тиіс және міндетті. Үлкен ауқымды аумақ пен тұрғындардың қоныстануының шашыраңқылығы, табиғи жағдай мен минералды ресурстардың әртүрлілігін ескере отырып, республика өмірі үшін маңызды бағыттардың бірі спутниктік байланыс жүйесін және ғарыштық мониторинг жүйесін ары қарай дамыту болып танылады. Стратегиялық тұрғыдан маңызды басымдықтардың бірі ол бірлескен ғарыштық жобаларды жүзеге асыруды көздейтін Ресей Федерациясымен әріптестікті дамыту. Жоғарыда айтылғандардың барлығы, Қазақстанда ғарыштық қызметтің дамуының объективті ғылыми, технологиялық және ұйымдастырушылық алғышарттары қалыптасқан. Оның ары қарай мақсатты және жүйелі түрде дамуы үшін, біріншіден, Қазақстан Республикасының «Ғарыштық қызмет туралы» Заңын дайындап, оны қабылдау қажет; Екіншіден, Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Ресей Федерациясының Үкіметі арасындағы «Байтерек» ғарыш кешенін жасау туралы келісімді жүзеге асыру; Үшіншіден, Қазақстан Республикасының ғарыш технологиясын бақылаудың халықаралық Режиміне қосылу үшін, қажетті сыртқы саяси шараларды жүзеге асыру. Төртіншіден, Қазақстанның ғарыштық қызметінің дамуының басымдықтарын анықтау, жүзеге асырылатын жобалардың экономикалық тиімділігі мен олардың коммерциализациялануына бағытталған, ғарыштық қызметтің дамуын мемлекеттік ынталандырудың тікелей және жанама шаралары мен механизмдерін дайындау, мемлекеттік тапсырыстың салықтық, несиелік, кедендік реттеудің және басқалардың негізінде. Бесіншіден, ғарыштық қызмет салдарынан қоршаған ортаны қорғауды басқару саласындағы мемлекеттік басқару механизмінің тиімді жүргізілуін қамтамасыз ету және басқалары.

Қазақстан Республикасында ғарыштық қызметтің даму бағыттары мен мемлекеттік басымдықтарын анықтау мақсатында, Бағдарламаның жүзеге асырылу барысына жүйелі бақылауды қамтамасыз ету үшін, 31 қазан 2005 жылы №1087 Қазақстан Республикасының Үкіметінің қаулысымен Қазақстан Республикасының Үкіметі жанынан кеңес беру-кеңесу органы құрылды - «Ғарыш бойынша Кеңес» [7]. Қазақстан Республикасының Премьер-Министрімен басқарылады және ғарыштық қызмет саласында жұмыс істейтін мүдделі мемлекеттік органдарының өкілдерінен және ұйымдардан тұруы мүмкін.

Ғарыш бойынша кеңес – кеңес беру-кеңесу органы болып табылады, ол, Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық, ғылыми-техникалық дамуы, ұлттық және ақпараттық қауіпсіздікті бекітуде маңызды стратегиялық мәні бар ірі ғарыш жобалары мен бағдарламаларының іске асырылуына бағытталған ұсыныстарды дайындауға жауапты.

17 наурыз 2005 жылы №242 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысымен акционерлік қоғам «Қазкосмос» Ұлттық компаниясы құрылды [8].

27 наурыз 2007 жылғы №302 Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғарыш агенттігін бекіту туралы» жарлығына сәйкес Қазақстан Республикасының Үкіметі Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігінің жанындағы Аэроғарыштық комитетті жабуды қаулы етті, оның барлық функцияларын, құзіреттілігі мен мүлкін Қазақстан Республикасының Ұлттық ғарыш агенттілігіне берді.

Осылайша, ережеге сәйкес, Қазақстан Республикасының Ұлттық Ғарыш Агенттігі – Қазақстан Республикасының орталық атқарушы органы болып табылады, ғарыштық қызмет саласында

мемлекеттік реттеуді жүзеге асыратын, сонымен қатар заңда көзделген шектерде ғарыштық қызмет саласында салааралық координацияны жүзеге асырады.

12 наурыз 2004 жылғы Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысымен, қоршаған ортаны қорғау функцияларын, табиғат пайдалануды басқару және осы саладағы мемлекеттік бақылауды жүзеге асыратын, арнайы уәкілетті органдардың Тізімі бекітілді және олардың қызметін ұйымдастыру Тәртібі. Жалпы алғанда, осы саладағы мемлекеттік реттеу іс жүзінде барлық салаларды қамтиды деп айтуға болады. Бірақ, біз ұмытпауымыз керек, 21 - ші ғасырда тек экономика мен саясат ғана күрделенбей, сонымен қатар қоғамдық өмірдің барлық салалары күрделенеді, бұл Үкімет пен уәкілетті органдардан мемлекеттік реттеу механизмін жетілдіруді талап етеді. Бүгінгі таңда бақылаудың жеті түрі бар және он үш тексеруші құрылымдар бар, бірақ еліміз күтіп отырған мақсатқа әлі жеткен жоқ. Бұл саладағы сұрақтар өзекті мәселелердің бірі болып қала бермек, олардың нәтижесіне ұлтымыздың болашағы тәуелді. Ең алдымен сыбайлас жемқорлыққа және бірінші кезекте, Отанымыздың заң жүйесінің дұрыс атқарылуына байланысты бірқатар сұрақтар кешенін шешу қажет.

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы. 7 қазан 1998 жылғы №284 және 21 мамыр 2007 жылғы №254-3 ҚР Заңдарымен енгізілген өзгерістер мен толықтыруларымен бірге. – Алматы: Юрист, 2007. - 44 б.

2 Назарбаев Н.А. Казахстан – 2030. Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев: Послание Президента страны народу Казахстана // Казахстанская правда. - 1997. - 11 октября.

3 Gal, G. Space Law Imprint. - Leyden/Sijthoff, 1969. -132 p.

4 Brownlie, I. A Survey of International Customary Rules of Environmental Protection // 13 nat.resourses J. – London, 1973. - P. 179.

5 Колосов, Ю.М. Борьба СССР за мирное использование космоса 1957-1985. – М., 1985. - Т. 1-2. - 430 с.

6 25 қаңтар 2005 жылы №1513 Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы. «2005-2007 жылдарға арналған Қазақстан Республикасында ғарыштық қызметті дамыту туралы» мемлекеттік бағдарлама // Анықтамалық құқықтық жүйе ЮРИСТ, 22.02.2009 ж.

7 «Қазақстан Республикасының Үкіметі жанынан кеңес беру-кеңесу органын құру туралы» 31 қазан 2005 жыл №1087 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы // Анықтамалық құқықтық жүйе ЮРИСТ, 22.02.2009 ж.

8 «Акционерлік қоғам «Қазкосмос» Ұлттық компаниясын құру туралы» 17 наурыз 2005 жыл №242 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы // Анықтамалық құқықтық жүйе ЮРИСТ, 22.02.2009 ж.

А. Садиров

МЕСТО НОРМ ОБ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПЛАТЕЖАХ В СИСТЕМЕ ПРАВА

Вопрос о месте норм об экологических платежах в системе права заслуживает пристального внимания вследствие своей сложной юридической природы, а также характера научно-практического значения, обусловленного углублением возникших в результате правового регулирования отношений по поводу взимания платы за эмиссии в окружающую среду и за пользование отдельными видами природных ресурсов. Сложный характер юридической природы экологических платежей как эколого-правовой категории определяется взаимосвязью указанных отношений с налоговыми, бюджетными, гражданско-правовыми отношениями, что, в свою очередь, указывает на необходимость четкого, детального рассмотрения роли и места норм об экологических платежах в системе права.

Рассмотрение вышеозначенной задачи необходимо начать с анализа понятия «система права». В философской и юридической литературе под системой права понимается комплекс взаимосвязанных элементов, образующих структурно упорядоченное целостное единство, тогда как структура – это особый способ внутренней взаимосвязи элементов в системе [1, с.274]. Отличительными признаками системы, как отмечают казахстанские ученые-юристы Еренов А.Е., Мухитдинов Н.Б., Ильяшенко Л.В., являются:

- системе свойственно наличие нескольких (или множества) элементов;
- элементы объединены в систему по содержательным признакам;
- элементы системы являются определенным образом взаимодействующими компонентами;
- во взаимодействии со средой система всегда выступает как нечто единое, обладающее качественной определенностью;
- входящие в систему компоненты обладают относительной самостоятельностью [2, с. 71-72].

Что касается системы права, то данная проблема была впервые затронута в 1938 году на первом совещании научных работников права. Основным итогом дискуссии было признание того обстоятельства, что решающее значение среди объективных критериев, определяющих структуру советского права и его деление на отдельные отрасли, имеет предмет правового регулирования, т.е.